

درآمدی بر تاریخ نمایش

بهر روز مخصوصی

www.ketab.ir

۱۳۹۰

مرثاسه: مخصوصی، بهروز، ۱۳۶۱ -

عنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر تاریخ نمایش / بهروز مخصوصی

وضعیت نشر: تهران: افراز، ۱۳۹۰

مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.

شاکی: ۹۷۸-۹۶۴-۲۴۳-۴۲۷-۵

وضعیت فهرست نویسی: **فای**

یادداشت: کتاب نامه.

یادداشت: واژه نامه.

موضوع: نمائش -- تاریخ:

موضوع: نمایشنامه نویسان -- سرگذشت نامه

۷۹۲/۰۹

ردہ بندی کنگرہ: PN ۱۳۸۹ د ۳/م ۱۱۰۱

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۴۹۲۴۸۶

اقتضارات افراز

ناشر برگزیده‌ی تئاتر و ادبیات نمایشی

دفتر مرکزی و فروش: خیابان فلسطین جنوبی، خیابان وحید نظری، بن‌بست افشار، بلاک ۱، واحد ۵، تلفن: ۶۶۴۰۱۵۸۵

مرکز پخش: ۶۶۹۷۷۱۶۶

وبسایت و فروشگاه اینترنتی: www.afrazbook.com

E-mail: info@afrazbook.com

درآمدی بر تاریخ نمایش

بهروز مخصوصی

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۰

طراحی جلد: یاسین محمدی / انلیه افراز

لیتوگرافی / چاپ / صحافی: ترنج / تصویر / یکتافر

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۵۰۰ تومان

تمام حقوق این اثر محفوظ است.

هیچ بخشی از این کتاب، بدون اجازه‌ی مکتوب، قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی، از جمله چاپ، فتوکپی،

انتشار الکترونیک، فیلم، نمایش و صدا نیست.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست

سخن نویسنده ۱۰

فصل اول

اسطوره و حماسه ۱۱

اسطوره (Myth): ۱۲

برخی از اسطوره‌ها: ۱۳ / شخصیت‌های اسطوره‌ای یونان: ۱۵ /
شخصیت‌های اسطوره‌ای مهم در هند: ۱۵

حماسه (Epic): ۱۶

برخی حماسه‌های ایرانی: ۱۸ / ایلیاد و ادیسه: ۲۰ / مهابهاراتا
(Mahabharata): ۲۳ / رامایانا «Ramayana»: ۲۴ / گیل‌گمش: ۲۴ /
شخصیت‌های حماسی شاهنامه: ۲۵ / هیولیت اثر اورپید
نمایشنامه‌نویس یونانی: ۲۹

فصل دوم

آیین و تئاتر ۳۱

آیین آیدوس: ۳۳ / نمایش در یونان باستان: ۳۳ / نمایش در روم: ۴۸

فصل سوم

نمایش در قرون وسطی ۵۵

انواع نمایش در قرون وسطی: ۵۶

ادبیات در قرون وسطی: ۶۰

فابل (fable): ۶۰ / رمانس: ۶۰ / کمدی الهی: ۶۱

فصل چهارم

نمایش در رنسانس ۶۳

اومانیسم (Humanism): ۶۵ / ویژگی‌های هنری در رنسانس ایتالیا: ۶۵

کمدیا دل آرته: ۶۷ / فرانسه قرن ۱۷ و ۱۸: ۷۱ / فرانسه در قرن ۱۸: ۷۳

آلمان در قرن ۱۸ و ۱۹: ۷۳ / اسپانیا: ۷۵ / انگلستان در دوره رنسانس: ۷۶

فصل پنجم

آشنایی با برخی از نمایاننامه‌نویسان مشهور اروپا و آمریکا ۸۵
 کارلو گلدونی: ۸۶ / الکساندر دوما (پدر): ۱۸۷۰-۱۸۰۳ / الکساندر
 دومی (پسر): ۱۸۹۵-۱۸۲۴ / جوزف ادیسون: ۸۷ / ریچارد
 شرایدن: ۸۷ / اوژن اسکریب: ۸۷ / گوگل (gogol): ۸۷ / پوشکین: ۸۷ / لئون
 تولستوی: ۸۸ / شون اوکیسی: ۸۸ / فردریک دورنمای: ۸۸ / هنریک ایبسن
 (۱۸۲۸-۱۹۰۶): ۸۹ / اگوست استریندبرگ: ۹۰ / آنتوان چخوف: ۹۱ /
 اسکار وایلد: ۹۲ / ادگار آلن پو: ۹۲ / رابیند رانات تاگور: ۹۳ / ژان آنوی: ۹۳ /
 آوتور میلر: ۹۳ / یوجین اونیل: ۹۴ / ارنست همینگوی: ۹۴ / گرهارت
 هابتمن «Grhart Hauptmann» [۱۸۶۲-۱۹۴۶]: ۹۴ / موریس مترلینگ
 (۱۸۶۲-۱۹۴۹): ۹۴ / تنسی ویلیامز: ۹۵ / جرج برنارد شان: ۹۵ /
 سروانتس: ۹۵ / ژان پل سارتر: [Jean paul sartr] ۹۶ / آرتور
 آداوف: ۹۷ / فرناندو آریبال: ۹۹ / گونتر گراس: ۱۰۱ / اوژن یونسکو: ۱۰۱ /
 ساموئل بکت: ۱۰۲ / ژان ژنه: ۱۰۵ / کاتب یاسین: ۱۰۶

فصل ششم

تئاتر در قرن ۲۰ و ۲۱ ۱۰۷
 استانیسلاوسکی: ۱۰۸ / واختانکوف: ۱۱۲ / پسکاتور: ۱۱۲ / برشت: ۱۱۳ /
 کوپو: ۱۲۰ / میرهولد: ۱۲۰ / گروتوفسکی: ۱۲۱ / آنتون آرتو: ۱۲۲ / آدلف
 آپسا: ۱۲۵ / گوردون کریگ: ۱۲۷ / پیترو شومان - تئاتر نان و
 عروسک: ۱۲۸ / پیترو بروک: ۱۲۸ / آگوستو بیوال و تئاتر مجادله: ۱۲۹ /
 صحنه و انواع آن: ۱۳۰ / صحنه یک‌سویه: ۱۳۲ / صحنه سه‌سویه: ۱۳۲ /
 صحنه چهارسویه: ۱۳۴ / جعبه سیاه (صحنه چندمنظوره): ۱۳۵ / فتوریسم
 ۱۳۷ / بیانیه‌هایی درباره اجرا: ۱۴۴ / موسیقی سروصدا: ۱۴۹ / تئاتر ترکیبی
 ۱۵۵ / دادا: ۱۹۹ / سوررئالیسم: ۲۱۳ / باوهاوس: ۲۳۶ / نظریه شلمر در
 خصوص اجرا: ۲۴۱

پرفرمنس آرت (PerFormance Art): ۲۶۱
 تن‌پوش: ۲۶۶ / زبان: ۲۶۷ / تقلید و تکرار: ۲۶۸ / زمان و مکان اجرا: ۲۶۹
 تئاتر خیابانی: ۲۶۹

حادثه یا اتفاقات غیر مترقبه: ۲۷۲/ طرح پرسش: ۲۷۳/ ادبیات آموزشی و نویسندگان نمایشنامه‌های خیابانی ۲۷۵/ هزل و هجو ۲۷۶/ شیوه‌های نمایشنامه‌نویسی در خیابانی ۲۷۶

تئاتر تجربی: ۲۸۱
تئاتر کارگاهی: ۲۸۲/ فرهنگ تئاتر گروهی و خلاقیت گروهی: ۲۸۲/
تئاتر آوانگارد: ۲۸۴/ تئاتر ایتراکتیو: ۲۹۰

فصل هفتم

نمایش در شرق ۲۹۵

چین: ۲۹۶

ویژگی‌های نمایش مکتب جنوبی: ۲۹۶/ ویژگی‌های نمایش مکتب

شمالی: ۲۹۷/ اپرای پکن: ۲۹۷

نمایش در ژاپن: ۲۹۸

کابوکی: ۲۹۸/ نو (NOH): ۳۰۰/ بونراکو: ۳۰۱

هند: ۳۰۲

نیمچه‌بازی: ۳۰۲/ کاتاکالی: ۳۰۲

نمایش در ایران ۳۰۴

نمایش پیش از اسلام: ۳۰۴/ نمایش در ایران پس از اسلام: ۳۰۶

نمایش‌های عروسکی (غیر مذهبی): ۳۲۰/ نمایش‌های شادی‌آور: ۳۲۱

نمایش به شیوه غربی در ایران: ۳۲۹

نمایشنامه‌نویسی در ایران ۳۳۳

الف: اشکانیان و ساسانیان: ۳۳۳/ نمایشنامه‌نویسی در ایران به شیوه

غربی ۳۳۴

فصل هشتم

ساختار نمایشی ۳۶۱

نمایش ابزورد (Absurd): ۳۷۰

فصل نهم

آشنایی با برخی سبک‌ها ۳۷۳

کلاسیسیم: ۳۷۴

رمانتیسیم: ۳۷۵

تفاوت رمانتیسیم با کلاسیسیسم: ۳۷۷

رنالیسیم: ۳۷۸

رنالیسیم جادویی: ۳۷۸

ناتورالیسیم (طبیعت گرایی): ۳۸۰

اکسپرسیونیسم: ۳۸۲

سمبولیسم (نمادگرایی): ۳۸۷

دلهانیسم: ۳۹۱

سوررنالیسم: ۳۹۲

کریسم: ۳۹۷

پست مدرنیسم: ۳۹۸

فصل دهم

واژگان و اصطلاحات تعبیری ۴۰۳

منابع و مآخذ

فهرست منابع و مآخذ: ۴۲۰

سخن نویسنده

یک اندیشه خوب اگر بد عرضه شود تا مدت ها بد باقی می ماند.

«استانیلاوسکی»

کتاب پیش روی با تمام کاستی هایش حاصل تلاشی است که از عدم برخاست. عدم دسترسی بیشتر هنرجویان تئاتر به ویژه هنرجویان مناطق محروم کشور به منابع تئاتری. به عبارتی دیگر هستی است که از نیستی برخاست.

امید است توانسته باشم از طریق این کتاب یک آشنایی هرچند اندک از تاریخ نمایش را برای این عزیزان و نیز دانشجویان گرامی رشته نمایش ایجاد کرده باشم و این امر ممکن نمی شد مگر با کوشش ها و سعه صدر خانم کیان افراز و جناب آقای یاسین محمدی که انصافاً به صورت کاملاً حرفه ای در مسیر فرهنگ و هنر این مرز و بوم گام برداشته اند و بر خود لازم می دانم که از ایشان سپاسگزاری و قدردانی نمایم.

همچنین از همه اساتید این رشته خواهش نمودم که جسارت اینجانب را جهت گردآوری این کتاب ببخشایند.

در پایان از مهندس بهزاد مخصوصی و خانم شیما روشن که مرا در تهیه این کتاب یاری رساندند سپاسگزاری می نمایم.

اسطوره (Myth):

همان واژه‌ای است که در زبان‌های فرنگی به دو شکل Story یعنی قصه و History یعنی تاریخ دیده می‌شود. از این قضیه می‌توان دریافت که در مورد اسطوره دو نوع دیدگاه وجود دارد:

۱. این‌که آن را قصه افسانه و دروغ می‌دانند.

۲. این‌که آن را حقیقت و تاریخ می‌دانند.

پس اسطوره بیانی است که ژرف‌ساخت آن حقیقت و تاریخ و روساخت آن افسانه باشد. امروزه وجه راستین بسیاری از اساطیر قدیم معلوم شده است، مثلاً اسطوره نابودی جزیره آتلانتیس در قرن بیستم ثابت شده و تبدیل به تاریخ شد.

اصولاً اسطوره سرگذشت و داستانی مربوط به جهانی فراسوی جهان مادی و غیرقابل لمس است. در اسطوره وقایع دوران اولیه «آفرینش» نقل می‌شود.

شخصیت‌های اسطوره، شخصیت‌هایی هستند که مثل آن‌ها را در طبیعت تحت هیچ شرایطی نداریم و کارهایی که انجام می‌دهند کارهایی خداگونه هستند یعنی آن‌ها موجوداتی مافوق طبیعی و همچون خدا هستند.

اسطوره‌ها واکنشی از «ناتوانی انسان» در مقابله با درماندگی‌هایش، ترس‌هایش، و برآورده شدن آرزوها و نیازهایش در زندگی می‌باشد.

اسطوره گاهی از اوقات (نه همیشه) نشانه‌ای از عدم آگاهی بشر است، یعنی انسان به کمک تخلیش برای رویدادها و اتفاقات پیرامونش علت و انگیزه می‌تراشد.

جالب است که بدانیم «زمان» در اسطوره «ازلی - ابدی» است یعنی داستان مربوط به بخش خاصی از زمان نیست، پس چنین زمانی شخصیت‌هایی را می‌تواند در دل خود جا دهد که انسانی نباشد و به عبارتی دقیق‌تر خدایی باشد.

برخی از اسطوره‌ها:

۱. اسطوره تیامات: مربوط به بین‌النهرین است، موضوع آن آفرینش جهان و درباره «تیامات» اولین مادر عالم و «آپسو» اولین پدر عالم است که با یکدیگر سلسله خدایان را تشکیل می‌دهند و به بیان جنگ‌های بین خدایان می‌پردازد.

۲. بخش نخست شاهنامه فردوسی که به خلقت انسان، کشف آتش و نبرد بین اهورامزدا (نیکی) و اهریمن (مظهر پلیدی) می‌پردازد. کیومرث: اولین انسانی که نژاد ایرانیان از او به وجود آمد.

هوشنگ: نخستین کسی که پادشاه شد و حکومت تشکیل داد هم چنین آتش را هوشنگ کشف کرد.

تهمورث: به او «دیو بند» می‌گویند - دیوان برای حفظ جان خود به «تهمورث» رمز نوشتن آموختند.

جمشید، (جم)، (یم): شخصیتی که محبوب ایرانیان بود - زیبا، درخشان و پاک در زمان حکومت «جمشید» نوروز و آیین‌های دیگر بنیان‌گذاری شد.

جمشید فرمانروایی است که در زمان حکومتش هنرها رشد می‌کنند و هم چنین طبقات اجتماعی شکل می‌گیرد. در زمان او فراوانی و نعمت وجود داشته.

جمشید گناهکار می‌گردد و «فرّه» ایزدی از او دور می‌گردد.

اژی‌دهاک (ضحاک): او جمشید را کشت و جانشین او شد، ضحاک نماینده اهریمن است. ضحاک از خانواده دیوان و انباشته از میل تخریب

است. آژی = مار و دهاک = گزنده اصولاً در اساطیر ایرانی جهان شامل ۲ قلمرو است:

قلمرو اهورامزدا روشنایی و نیکی.

قلمرو اهریمن پلیدی و تاریکی

الف) قلمرو اهورامزدا (دنیای روشنایی و نیکی):

ناهید، (آناهید)، (آناهیتا): ایزدانوی آب

چیستا: ایزدانوی فرزاتگی - شبیه به «آتای» یونانیان

بهرام: خدای جنگ و دلاوری

سروش: خدای نظم و اطاعت

آذر: ایزد روشنایی و آتش که نشانه حضور اهورامزدا است شبیه به

«هفائستوس» یونانیان

سوشیانت: ایزد آخر زمان

سه ایزد آبان (آبام نابات) آناهیتا و اهورانی پاسداران آب، دو ایزد آذر

و نیروسنگ پاسداران آتش و ایزدوم یا زامیاد پاسدار زمین و خاک و ایزد

ویو پاسدار باد و هواست.

از نظر داورى در رفتار آدمى به طور کلی سه ایزد: سروش، رشن، و مهر

پایگاه ویژه دارند.

مهر (میترا) ایزدی است که همه چیز را می بیند، هیچ چیز را نمی توان

از دید او پنهان داشت. سروش ایزدی است که همه چیز را می شنود و هیچ

گفتاری نیست که از حوزه شنوایی او بیرون بماند. رشن (راستی) ایزدی

است که در دادگاه اهورایی کار سرنشین را انجام می دهد. به عبارتی دیگر

رشن معرف داد و راستی است.

میترا، نیرومند، کوشا، باشکوه و بدون گذشت است او همچنین پاسدار

پیمان (قرارداد) است. هرکس پیمان شکنی کند، مورد بازخواست میترا است

و تنبیه می شود. از نظر دنیایی، میترا پاسدار نور است. که از این بابت همکار

«ایزد هورخشینتایا» خورشید است. میترا نگهبان کشتزارهاست. سروش هم چنین آموزگار و پیام آوردین است.

ب) قلمرو اهریمن (دنیای تاریکی و پلیدی):

۱- اکومن: دیو بداندیش - پیام آور اهریمن

۲- جهی: دیوزنی که نقش او تخریب و نابودی است

شخصیت‌های اسطوره‌ای یونان:

زنوس (ژوپیتر) خدای خدایان شبیه به اهورامزدا ی ایران

هرازن زنوس الهه حامی زنان

هفائستوس (ولکن) خدای صنعت و آتش شبیه به آذر ایرانیان

آرتمیس ایزدبانوی شکار - عصمت و پاکی و نیز مهتاب

آفرودیت (ونوس) ایزدبانوی عشق و زیبایی

آتنا الهه‌ی خرد و فرزانی شبیه به چیستا ایرانی

آپولون خدای موسیقی - شعر - خورشید - شفا - خدای حامی هرما

دیو نیزوس: خدای باروری و شراب

هادس: ایزد جهنم

دیمتر ایزد بانوی بذرافشانی و خرمن‌چینی

پرسیفون ملکه جهنم

پوزیدون ایزد حامی اسب

شخصیت‌های اسطوره‌ای مهم در هند:

۱- «برهما» که کتاب «ودا» مربوط به اوست. «برهما» خدای خالق هندوان است.

این خدا قسمت پنجم از کتاب خود یعنی «ودا» را به موسیقی - رقص و نمایش اختصاص داده است.

۲- شیوا: از جمله خدایان مهم هند «شیوا» است که دنیا را با ضربات و حرکات رقص خود آفرید.

۳- «ویشنو» ویشنو خدایی است که دستور داد تا «صنعت نمایش» به انسان‌ها آموخته شود. ویشنو در پهنه فرهنگ دینی هندوان مهم‌ترین عنصر شمرده می‌شود ویشنو بنا بر باورهای دینی هند بارها در قالب موجودات زمینی ظاهر شده تا به حفظ نظام هستی همت گمارد.

حماسه (Epic):

عرب‌ها به آن «الملحمه» می‌گویند، در لغت به معنی دلیری، رجزخوانی و شجاعت است، در اصطلاح شعری «بلند» و «روایتی» را گویند که موضوع آن «جدی و رزمی» باشد سبک و زبان آن فخیم است.

قهرمان حماسه معمولاً پهلوانی نیمه‌خدایی است که با اعمال بزرگ و شگفت خود سرشکست قوم و قبیله خود را رقم می‌زند. به‌عنوان مثال در ادبیات یونان قهرمان حماسه «ایلیاد» آشیل است که با آفرودیت یا ونوس (الهه عشق) نسبت دارد یا در شاهنامه فردوسی «رستم» قهرمان است البته یکی از قهرمانان شاهنامه. چون حماسه را برای خواننده شدن با صدای بلند می‌سروده‌اند، از این رو دارای زبانی فاخر و جدا از زبان عامیانه مردم می‌باشد. حماسه مربوط به دورانی است که قبایل گوناگون با هم متحد شده و کم‌کم تشکیل یک ملت را داده‌اند.

همان گونه که قبلاً ذکر شد، قهرمان حماسه نصف انسان- نصف خدا می‌باشد باید توجه داشت که موضوع حماسه هر چه باشد باید دریافتی از جنگاوری و رشادت‌ها مطرح شود.

در حماسه، حیوانات نقش‌های بزرگی دارند و نمی‌توان آن‌ها را جانوران معمولی به شمار آورد. به‌عنوان مثال «خانتوس» اسب آشیل قدرت پیشگویی و سخن گفتن دارد، یا رخس یک اسب عادی نیست، بلکه با شیر می‌جنگد و حتی تصمیم می‌گیرد.

همچنین سیمرغ، پدر رستم یعنی زال را می‌پروراند و در ولادت رستم نقش «ماما» را دارد. قهرمان حماسه، یک جانور مهیب یا هیولا را می‌کشد،